

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มูลนิธิโครงการหลวงได้ดำเนินการพัฒนาการเกษตรบนพื้นที่สูงในช่วงหลังที่ผ่านมา นับว่าประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่งตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ในช่วงเวลานั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นเป้าหมาย การปลูกพืชทดแทนฝิ่น การลดการทำไร่เลื่อนลอย การส่งเสริมอาชีพ การเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ที่ดิน และฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธาร โครงการหลวงได้ดำเนินงานวิจัย และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผลของงานวิจัยดังกล่าวได้นำไปถ่ายทอดแก่ชาวเขาในพื้นที่โครงการหลวง ทั้งหมด 38 แห่ง ในพื้นที่ 5 จังหวัดภาคเหนือตอนบน อย่างไรก็ตามปัจจุบันพื้นที่สูงส่วนใหญ่ของประเทศครอบคลุมพื้นที่ 67.22 ล้านไร่ ใน 20 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา ลำพูน แพร่ น่าน ลำปาง ตาก เพชรบูรณ์ พิษณุโลก เลย สุโขทัย กำแพงเพชร กาญจนบุรี อุทัยธานี สุพรรณบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และเพชรบุรี ซึ่งมีประชากรถึง 1,203,149 คน (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง(องค์การมหาชน), 2553) ส่วนใหญ่เป็นชาวเขาที่มีสภาพยากจน มีรายได้น้อย มีพฤติกรรมเกษตรที่ต้องบุกรุกทำลายป่าเพื่อหากินใหม่ เนื่องจากพื้นที่การเกษตรเดิมเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตต่ำ และมีการปลูกพืชโดยใช้สารเคมีปริมาณมากทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น และกำลังสร้างปัญหาต่อทั้งสุขภาพของเกษตรกรเอง ผู้บริโภค และสร้างปัญหาความขัดแย้งของชุมชนระหว่างพื้นที่ต้นน้ำและปลายน้ำ รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2547 ให้จัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง โดยมีภารกิจสำคัญในการสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาของโครงการหลวงและขยายผลความสำเร็จของโครงการหลวงไปยังพื้นที่สูงส่วนใหญ่ของประเทศ โดยนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบท สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งการกระตุ้นชุมชนให้เกิดจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเอง สามารถผสมผสานองค์ความรู้จากโครงการหลวงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนานวัตกรรมใหม่ of ชุมชน ตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร และส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้และทักษะในการใช้สารเคมีเกษตรที่เหมาะสม ไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน

จากการที่ประชาชนบนพื้นที่สูงและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้เห็นถึงผลสำเร็จของโครงการหลวงในการนำความรู้จากผลงานวิจัยไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรให้มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หน่วยงานและชุมชนจำนวนมากจึงได้แจ้งขอรับความช่วยเหลือและสนับสนุนจากโครงการหลวงซึ่งประธานมูลนิธิโครงการหลวงได้มอบหมายให้ สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) รับผิดชอบดำเนินการเพื่อนำความรู้และประสบการณ์จากโครงการหลวงไปขยายผลในพื้นที่ดังกล่าวรวม 27 แห่ง

โดยในจำนวนโครงการขยายผลโครงการหลวง 27 แห่งนี้ โครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป่า เป็นพื้นที่ดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงพื้นที่หนึ่ง ณ บ้านห้วยเป่า หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งข้าวพวง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ประชากรในพื้นที่บ้านห้วยเป่าส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตร มีการปลูกข้าวนาปี หลังจากปลูกข้าวเกษตรกรปลูกพืชผัก เช่น มะเขือม่วง ผักกาดขาวปลี กะหล่ำปลี ถั่วแขก ข้าวโพดหวาน แตงกวาผลิตเมล็ดพันธุ์ มีการใช้สารเคมีปริมาณมากทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ใช้สารเคมีผิดวิธีและมีทำให้สารเคมีสร้างปัญหาต่อทั้งสุขภาพของเกษตรกรเอง และผู้บริโภค แนวทางการดำเนินงานของโครงการจึงเน้นการลดการใช้สารเคมี ใช้ในอัตราที่ปลอดภัย ใช้สารสกัดจากธรรมชาติทดแทนสารเคมี ส่งเสริมการปลูกพืชที่มีการใช้สารเคมีในอัตราที่น้อยลง ส่งเสริมการปลูกไม้ผลทางเลือกใหม่ ส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ การฝึกอบรมให้แก่เกษตรกรในด้านต่างๆ และนำเกษตรกรศึกษาดูงานในพื้นที่ศูนย์เรียนรู้โครงการหลวง หลังจากโครงการดำเนินงานได้ระยะหนึ่งแล้ว นับได้ว่าประสบผลสำเร็จในขั้นหนึ่ง ตามแนวทางที่ดำเนินการในปัจจุบันเพื่อให้การพัฒนาต่อไปในอนาคตข้างหน้าถูกต้องเหมาะสม มีความยั่งยืน มีความสามารถของระบบที่รักษาระดับผลผลิตที่ดีแน่นอนที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายของทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างความสมดุลระหว่างคุณลักษณะของทรัพยากรและรูปแบบการใช้ที่เหมาะสมถูกต้อง การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากยิ่งขึ้น การปรับกลยุทธ์รูปแบบในการพัฒนาให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรและสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ณ โครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป่าจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาถึงความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป่า ในด้านต่างๆ ปัญหาอุปสรรคตลอดจนแนวทางแก้ไข เพื่อให้ทางสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ตลอดจนผู้ประสานงาน เจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการพัฒนาการส่งเสริมอาชีพให้ถูกต้อง เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรเป็น

แนวทางในการปฏิบัติงานในหน้าที่ให้เกิดประสิทธิภาพ เป็นต้นแบบในการพัฒนาโครงการขยายผลโครงการหลวงอื่นๆ ที่จะส่งผลไปสู่การพัฒนาที่เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้และมีความยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคม และทางด้านสิ่งแวดล้อมของเกษตรกร บ้านห้วยเป้า หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งข้าวพวง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ที่เข้าร่วมโครงการ
2. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งข้าวพวง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไข ตลอดจนข้อเสนอแนะการดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งข้าวพวง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลที่ได้จากการศึกษาความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งข้าวพวง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ จะเป็นประโยชน์ต่อสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง(องค์การมหาชน) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถนำผลวิจัยที่ได้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อที่จะวางแผนการปรับปรุงการดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า และเป็นแนวทางในการส่งเสริมและให้คำแนะนำแก่เกษตรกรในพื้นที่บ้านห้วยเป้าให้สอดคล้องกับความต้องการ และความพึงพอใจของเกษตรกรต่อไป

สมมุติฐานของการวิจัย

ปัจจัยทางด้านลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคม และทางด้านสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งข้าวพวง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตและวิธีการวิจัย

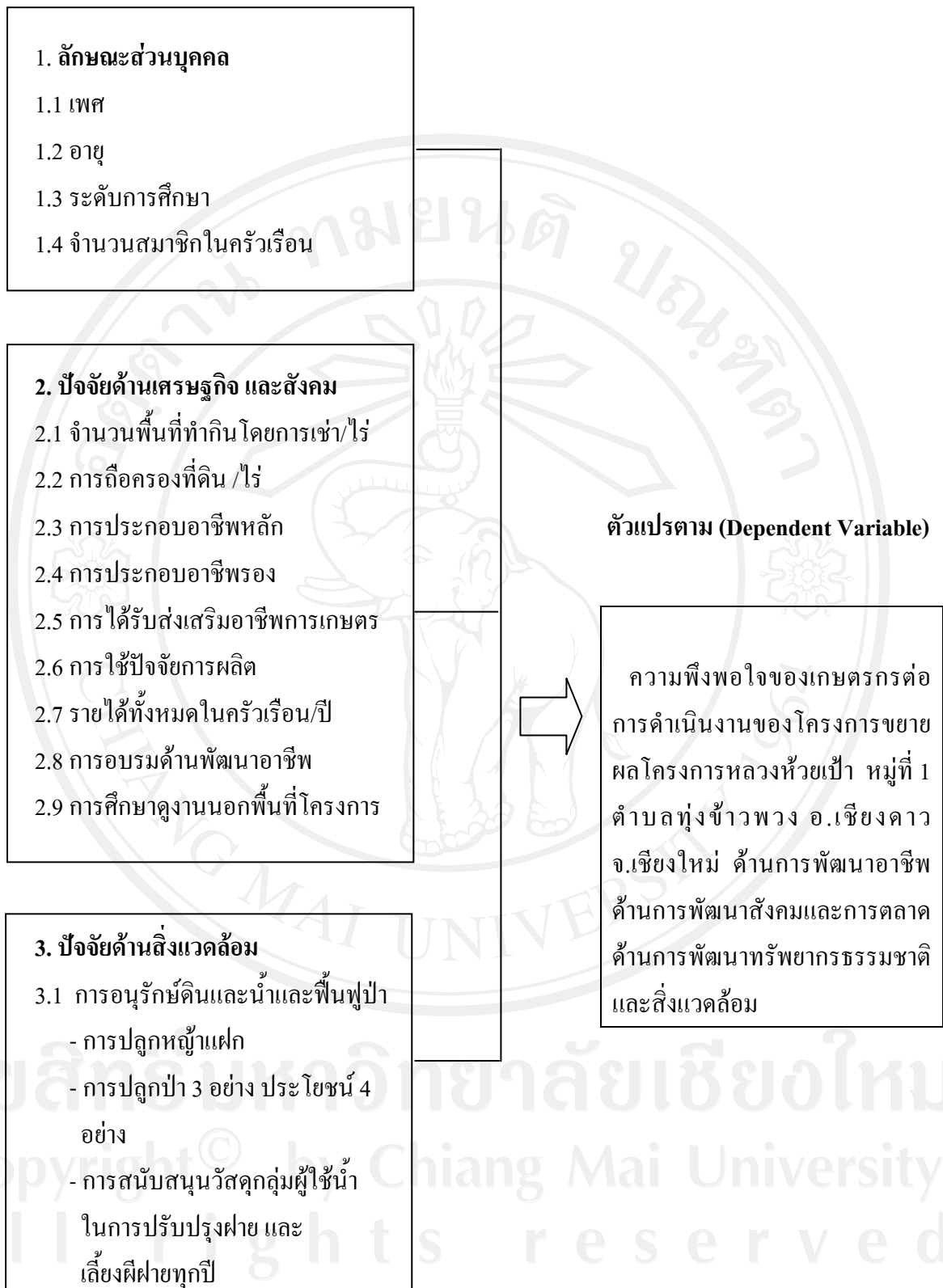
ก. **ขอบเขตเชิงพื้นที่** การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะดำเนินการในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งข้าวพวง อ. เชียงดาว จ. เชียงใหม่

ข. **ขอบเขตเชิงเนื้อหา** เน้นการศึกษาด้านความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า อ. เชียงดาว จ. เชียงใหม่ โดยตัวแปรในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย ตัวแปรอิสระ และตัวแปรตามซึ่งตัวแปรที่นำมาศึกษาคือ

1. ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) ประกอบด้วย ปัจจัยลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคม และทางด้านสิ่งแวดล้อม

2. ตัวแปรตาม (Dependent Variable) ได้แก่ ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งข้าวพวง อ. เชียงดาว จ. เชียงใหม่

ค. **ขอบเขตด้านประชากร** ประชากรที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรทั้งหมด 93 ราย ซึ่งเป็นเกษตรกรบ้านห้วยเป้าที่เข้าร่วมในโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

ความพึงพอใจ หมายถึง สภาพความรู้สึกทางจิตใจที่เกิดขึ้น หลังจากการได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีต่างๆ จากสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง อาทิเช่น การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การส่งเสริมการปลูกพืชผักที่ปลอดภัย การปลูกไม้ผล การเลี้ยงสัตว์ (หมูหลุม ไร่พื้นเมืองประดู่หางดำ) จากโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้าในด้านการพัฒนาอาชีพ ด้านการพัฒนาสังคม และการตลาด และด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการวัดระดับความพึงพอใจสำหรับการศึกษานี้เป็น 5 ระดับ คือ

ระดับความพอใจมากที่สุด	=	5
ระดับความพอใจมาก	=	4
ระดับความพอใจปานกลาง	=	3
ระดับความพอใจน้อย	=	2
ระดับความพอใจน้อยที่สุด	=	1

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการในกลุ่มปลูกพืชผัก กลุ่มไม้ผล กลุ่มเลี้ยงสัตว์ บ้านห้วยเป้า หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งข้าวพวง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ปัจจัยด้านส่วนบุคคล หมายถึง อายุ เพศ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ หมายถึง จำนวนพื้นที่ทำกินโดยการเช่า/ไร่ การถือครองที่ดิน /ไร่ การประกอบอาชีพหลัก การประกอบอาชีพรอง การได้รับส่งเสริมอาชีพการเกษตร การใช้ปัจจัยการผลิตรายได้ทั้งหมดในครัวเรือน/ปี ในการดำเนินการทางการเกษตร

ปัจจัยด้านสังคม หมายถึง การอบรมด้านพัฒนาอาชีพ การศึกษาดูงานนอกพื้นที่โครงการในการดำเนินการเกษตร

ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การอนุรักษ์ดินและน้ำและฟื้นฟูป่า เช่น การปลูกหญ้าแฝก การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง การสนับสนุนวัสดุกลุ่มผู้ใช้น้ำในการปรับปรุงฝาย และเลี้ยงฝายทุกปี

ระดับการศึกษา หมายถึง ระดับการศึกษาชั้นสูงสุดที่เกษตรกรได้รับในระบบการศึกษา
การอบรมด้านพัฒนาอาชีพ หมายถึง การได้รับการฝึกอบรมด้านการพัฒนาอาชีพจากโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า ด้าน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

การถือครองที่ดิน หมายถึง ความเป็นเจ้าของที่ดิน โดยมีหลักฐานสำคัญของทางราชการ

การประกอบอาชีพหลัก หมายถึง อาชีพที่ทำรายได้ให้แก่ครัวเรือนของเกษตรกรสูงสุด หรือเป็นอาชีพที่เกษตรกรใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำงานในรอบปีที่แล้วมากกว่าอาชีพอื่น

การประกอบอาชีพรอง หมายถึง อาชีพที่ทำรายได้เข้าสู่ครอบครัวนอกเหนือจากอาชีพหลัก

โครงการขยายผลโครงการหลวง หมายถึง พื้นที่ขยายผลความสำเร็จของโครงการหลวง ไปสู่ชุมชนบนพื้นที่สูงส่วนใหญ่ของประเทศ อาจเป็นพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ศูนย์พัฒนาของโครงการหลวงหรือเป็นพื้นที่ที่ห่างไกลออกไป รวมถึงพื้นที่ของโครงการพิเศษต่าง ๆ สำหรับกิจกรรมในพื้นที่จะมุ่งเน้นนำองค์ความรู้และความสำเร็จของโครงการหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เทคโนโลยีการผลิต การท่องเที่ยว และหัตถกรรมของโครงการหลวงเข้าไปทดสอบและปรับใช้ให้สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคมของชุมชน ทั้งนี้ในพื้นที่นำร่อง เมื่อชุมชนและองค์กรในพื้นที่มีความพร้อมและเข้มแข็งจะพัฒนาเข้าสู่เครือข่ายของสังคมการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นที่สูงตามแผนนโยบายของรัฐต่อไป

การดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า หมายถึง พื้นที่ในเขตบ้านห้วยเป้า หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งข้าวพวง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ดำเนินงานของโครงการโดยเป้าหมายมุ่งที่ผู้รับการถ่ายทอด คือ เกษตรกรในพื้นที่โครงการ ด้านเศรษฐกิจโดยการส่งเสริมด้านการพัฒนาอาชีพ คือ การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้จากโครงการหลวงและการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การนำเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายศึกษาดูงานในพื้นที่โครงการหลวง การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะของเกษตรกร การลดการใช้สารเคมี และสนับสนุนและส่งเสริมการปลูกพืชผัก ไม้ผล เลี้ยงสัตว์ การพัฒนาด้านสังคม สนับสนุนกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและด้านการตลาด และการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม